

Političeskije učenija: istorija i sovremennost. Domarksistskaja političeskaja mysl, Izd. Nauka, Moskva 1976, 495 str.

Recenzovaná práce je dílem sedmičlenného autorského kolektivu pracovníků Ústavu státu a práva AV SSSR v Moskvě, vedeného redakční radou, jejímiž členy vedle odpovědného redaktora V.J. Gulijeva byli P.S. Gracijanskij a V.S. Nėrsesjanc. Jde o práci nanejvýš podnětnou a v mnoha směrech novátorskou, o práci, o níž lze - přes leckterý nedostatek - myslím plným právem říci, že jí bylo v marxisticko-leninské literatuře oboru dějin politických a právních učení už hodně dlouho zapotřebí. Proč?

Sama skutečnost, že syntetických děl z této oblasti rozhodně není v písemnictví socialistických zemí nadbytek a že tudíž každý nový pokus o zachycení něčeho více než jen úzkého výseku dějin předmarxistického politického myšlení je už sám o sobě přínosem, by sotva mohla takovému hodnocení zdůvodnit. Důvod tkví jinde. "Výzkumy v oblasti politických učení - konstatuje se už v úvodu recenzované práce - jsou vcelku dosti roztráštěné, jejich počet je poměrně malý, mají popisný charakter a ne vždy odpovídají požadavkům soudobého ideologického boje. Jejich nejvážnějším nedostatkem je však vzájemná odtrženost, izolovanost základních složek vědeckého poznání politického učení - dějin politických učení, analýzy soudobých politických teorií a obecně teoretických a metodologických aspektů vědy o politických učeních." (str. 4). V literatuře oboru dějin politických a právních učení jako by se občas "zapomínalo" na jednu ze základních tezí marxistického historismu, že totiž veškeré lidské bytí je bytím historickým a že dějiny jsou sférou, perspektivou i horizontem veškeré lidské teoretické i praktické činnosti. Konkrétně, i když značně zjednodušeně řečeno: nikdo by jistě netvrdil, že dějiny teorií o státu, právu a politice do vzniku marxismu jsou pro dnešního marxistického čtenáře pouhým "hřbitovem mrtvých idejí". Často bohužel je to právě tento dojem, který nám zejména různé učební příručky chtě nechtě jaksi "sugerují". O jeho naprosté nesprávnosti se abstraktně a v obecné rovině často hovoří, práce kolektivu sovětských autorů však velice jasně ukazuje - a právě v tom je, soudím, jádro její záslužnosti - že je třeba nikoli jen obecně teoretického vyjasnění otázky, ale především také konkrétního tvůrčího činu, aby se ne v "konceptci", ale ve skutečné vědeckovýzkumné praxi ozřejmilo, že ani dějiny politických a právních učení nejsou pouhou sekvencí teorií, koncepcí a doktrín, ale něčím mnohem více. Že jsou totiž také "živou pamětí" politického vědomí třídních společností, dějinami vývoje a vzájemných interakcí

jednotlivých komponent složitého, sociálně ekonomicky a třídně zájmově sice determinovaného, ale zároveň i relativně samostatného segmentu ideově politické nadstavby a současně i jejím kritickým osvětlením. Že jsou souborem nejen otázek a odpovědí historicky podmíněných a tudíž historicky omezených, ale také otázek a odpovědí nadčasových, sférou, v níž dochází nejen k nahrazování jedněch poznatků jinými v historické posloupnosti, ale i k jejich kumulování. "Historická zkušenost dokazuje, že v politické teorii existoval a existuje pokrok poznání a nikoli jen proces pouhého vyjadřování a chaotického hromadění nejrozmanitějších subjektivistických mínění o různých problémech, souvisejících s politikou. Odhaluje se a nashromažďuje objektivně pravdivá a historickou praxí prověřená informace o nejruznějších zákonitostech, vlastních světu politických jevů." (str. 39). Dějiny politických učení, které dosud existují téměř výlučně jen jako učební disciplína a mají spíše charakter historické encyklopedie, je tudíž třeba rozvíjet jako vědu teoreticko-historického typu, která se obrací nejen k minulosti, ale i k současnému vědění o politice.

Tuto koncepci (zde přirozeně zachycenou jen v nejhrubším obrysu) se autorský kolektiv snaží realizovat v práci, která, jak se dovídáme, představuje zatím pouze část celého projektu, jehož další část (možná stále ještě ne poslední) zahrne učení o státu, právu a politice v XIX. století. Teprve při jejím pečlivém čtení si ovšem můžeme uvědomit, jak relativně snadné je vytyčit úkol a jak obtížné je jej realizovat.

Recenzovaná práce je kromě úvodu a závěru rozdělena do pěti kapitol. První, z pera L.S. Mamuta, nazvaná **P o l i t i c k é u č e n í j a k o p ř e d m ě t h i s t o r i c k o - t e o r e t i c k ě h o z k o u m á n í** je věnována kategorii politického vědomí, obecné charakteristice politické teorie a vztahu politické teorie a praxe. Společně s druhou kapitolou, nadepsanou **P o l i t i c k á u č e n í v j e j í c h h i s t o r i c k ě m p o h y b u a v e v z t a h u k s o u č a s n o s t i** (autorem je jeden z nejpřednějších soudobých marxisticko-leninských specialistů v oblasti studia politickoprávního myšlení F.W.F. Hegela V.S. Něr-sesjanc) tvoří "obecnou část" celé práce a představuje zároveň její myšlenkové jádro. Hlavní myšlenky obou těchto kapitol jsem se pokusil shrnout v první části recenze. Obě kapitoly jsou čtenářsky náročné, především proto, že jejich autoři se snaží vyhnout jakékoli simplifikaci. O to vděčnější je jejich studium. Z Mamuťovy kapitoly je třeba především vyzvednout partie o struktuře politického vědomí a o vztahu vědeckého a ideologického v obsahu politických učení. Čtete zde mj.: "Ideologicky neutrální politické učení, přesněji politické učení

oproštěné od ideologie je nonsens. V jediném textu politickoteoretického poznání na sebe ideologické a vědecké (objektivní a intersubjektivní informace o zákonitostech politických jevů) navzájem působí a organicky na sebe navzájem navazují. I když je zde však určitá shoda co do formy, jisté obsahové rozdíly mezi nimi existují a trvají." (str. 41). Podobně u Něrsešjance zaujme filosoficky fundovaný a vedle Marxe zejména na Hegelovi a historickoprávní škole poučený výklad principu historismu, tohoto produktu "typicky nové doby". U obou autorů je kromě toho pozitivní výklad problematiky doplněn obšírnou a literárně bohatě podloženou kritickou analýzou přístupu soudobých buržoazních autorů (Theimera, Deiningera, Hätticha, Buchnera, Stillmana a Pfaffa aj.) k teoretickému dědictví minulosti.

Druhou, daleko rozměrnější část knihy tvoří "zvláštní část" (str. 96-486): kapitola třetí Politická učení starověku, kapitola čtvrtá Politická učení středověku a kapitola pátá Politická učení novověku; na napsání každé z nich se podílela řada autorů, vedle Mamuta, Něrsešjance a Gracianského ještě V.G. Grafskij, N.N. Dějev a O.V. Martyšin a dnes již zesnulý V.D. Lazurenko. Celá "zvláštní část" (v knize tohoto označení není použito, práce je členěna pouze na kapitoly, avšak naznačené rozdělení je zcela zjevné) je koncipována jako pokus o aplikaci základních koncepčně metodologických postulátů na analýzu myšlení jednotlivých reprezentativních postav příslušných období. Tak zde ze starověkých autorů figurují Platon, Aristoteles a Konfucius, ze středověkých Tomáš Akvinský a Luther a z novověkých Machiavelli, Morus, Grotius, Hobbes, Locke, Montesquieu, Rousseau, Jefferson, Radiščev, Kant a Hegel. Jednotlivé kapitoly (3.-5.) jsou nadto uvečeny "obecnou charakteristikou", která v řadě případů zahrnuje i autory, jimž není věnována zvláštní portrétní studie (ze středověkých myslitelů např. Augustinus, Jan ze Salisburý, Bernard z Clairvaux, Dante a Marsilius).

Je přirozeně možné diskutovat o zařazení či naopak nezařazení toho či onoho autora do serie monografických portrétů. V.D. Zorkin ve své recenzi, kterou otisklo Sovetskoje gosudarstvo i pravo (1977, č. 10, str. 144-146) např. postrádá speciální studie o Ciceronovi, Augustinovi, Bodinovi, Spinozovi a Černyševském. I když zejména v případě Aurelia Augustina je, myslím, třeba se Zorkinovou připomínkou zcela souhlasit, domnívám se, že v zařazení či nezařazení určitého myslitele - byť sebevíce významného v jeho současnosti a zejména (z hlediska tematu především!) v pozdější době - není podstata věci. Autorům rozhodně nešlo o kompletnost. Šlo jim o konkrétní příklady, na nichž by mohli dokumentovat základní tezi celé práce, totiž právě historickou

přesažnost díla a myšlení alespoň některých klíčových postav politico-koteoretického ev. právněteoretického myšlení. Spíše upoutají (a to zase z hlediska problému "dějin a současnosti"!) proporce výkladu - 30 stran věnovaných Radiščevovi a na druhé straně 17 stran vymezených Rousseauovi nebo dokonce 12 stran, do nichž se musel vtěsnat výklad vázaný na dílo Tomáše Akvinského - a ještě spíše rozdílná míra nejen úspěšnosti, ale přímo i snahy vyličit u jednotlivých autorů nejen podstatu a hlavní rysy jejich myšlení, ale i jeho význam pro další vývoj i pro dnešek, tj. především pro formování současných nemarxistických doktrín. Z tohoto hlediska existuje v práci skutečně jistá nevyváženost - zatímco v případě Platona, Aristotela, Machiavelliho, Mora (v souvislosti s ním je vykládán - i když v nutné zkratce - nejen následující utopismus, ale i "antiutopismus" takových děl, jakým je např. Orwellova kniha 1984), Locka, Kanta a zejména Hegela se myslím autorům příslušných částí podařilo realizovat záměr kolektivu i redakčního vedení na velmi vysoké úrovni, v jiných případech se v podstatě ustrnulo na prosté popisnosti, na výkladu vlastního díla autora. Tak je tomu např. u Luthera, Rousseaua, Montesquieua (zde by bývalo bylo rozhodně užitečné osvětlit přímo zakladatelský význam Montesquieuův pro pozdější právněsociologické myšlení v buržoazní právní vědě a ideologii) a zvláště u Tomáše Akvinského, jehož vliv na rozsáhlý proud katolického myšlení o státu a právu je přes všechny nuance a změny posledních zhruba dvaceti let sotva možno přecenit.

Ale snad ani toto vše není podstatné. Hlavní a podstatné je především to, s jakou perspektivou, s jakou koncepcí celý autorský kolektiv přistoupil k promýšlení a prezentaci celé materie, tolikrát předtím už téměř "sterilizované" a odživotnělé v různých příručkách a učebnicích. Kdyby nic jiného (a toho jiného, jak jsem se pokusil ukázat, je mnoho a velice hodnotného!), byl naznačen směr dalšího výzkumu, který svrchovanou měrou zaslouží, aby byl následován.

V závěru se setkáváme mj. i s touto - myslím, že pro nás, pro naše právnické fakulty - podnětnou myšlenkou: "Dějiny politických učení jsou jakousi historickou částí kurzu obecné teorie státu a práva a užitečnou školou teoretického myšlení v oblasti státu, práva a politiky." (str. 490). Domnívám se, že je třeba s ní velice vřele souhlasit, s tím ovšem, že dějiny politických a právních učení nebudou pojímány a traktovány jako více či méně respektované odkladiště dávno překonaných (či dokonce - pokud jde o učení předmarxistická - jen ve všem vřady "předvědeckých") názorů, ale jako přinejmenším nesmírně cenný a stále stimulující rezervoár o t á z e k, z nichž notná část dodnes neztratila význam a hodnotu problémů.

Kolektiv sovětských autorů se nesnažil - přímo a dokonce dvakrát

se o tom hovoří - napsat učebnici. Ve skutečnosti, troufám si říci, nenapsal pouze b ě ž n o u učebnici. Český překlad této práce by byl pro naši literaturu skutečným obohacením.

Zdeněk Masopust